

ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

25

Η Ελληνική Φιλοσοφία

Η Ελληνική Φιλοσοφία

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΩΣ:

Η Ελληνική Φιλοσοφία έχει θίξει όλα τα προβλήματα που απασχολούν σε κάθε εποχή το μυαλό του ανθρώπου: το πρόβλημα της ουσίας, της κατασκευής και της λειτουργίας του κόσμου, το πρόβλημα του τί μπορεί να υπάρξει πέρα από τις φυσικές δυνάμεις, το πρόβλημα της καταγωγής της ζωής, το πρόβλημα της ουσίας του ανθρώπου και της σημασίας του μέσα στο χώρο της δημιουργίας, το πρόβλημα της ανθρώπινης συμπεριφοράς μπροστά στη φύση, μπροστά στο άγνωστο και μπροστά στον συνάνθρωπο.

Όλα αυτά τα προβλήματα τα δούλεψε το ελληνικό πνεύμα με την καθαρότητα, τη στιλπνότητα και τη διαφάνεια, που αντιστοιχούν στην ελληνική φύση, και κάτω από τη λαμπρότητα του λόγου, που αντιστοιχεί στη λαμπρότητα του ελληνικού ήλιου. Γιατί το ελληνικό πνεύμα είναι το πρώτο στην ανθρώπινη ιστορία, που μπόρεσε να πετάξει πέρα από τη συννεφιά και την ομίχλη του μύθου στην αιθρία του λόγου.

Έτσι με την διεργασία των βασικών ερωτημάτων, που βασάνιζαν πάντα το ανθρώπινο μυαλό μπόρεσε να μας δώσει όχι όπως το πνεύμα των άλλων λαών μια μυθική αλλά μια λογική ερμηνεία του κόσμου, της ζωής, του ανθρώπου και της συμπεριφοράς του, μπόρεσε δηλ. να γεννήσει πρώτο αυτό την Επιστήμη, την αντικειμενική γνώση. Ό,τι εννοούμε σήμερα λέγοντας Λογική, Φυσική, Μαθηματικά, Ψυχολογία, Αισθητική, Ηθική, Κοινωνιολογία και Πολιτική Φιλοσοφία αυτό είναι δημιούργημα του ελληνικού πνεύματος.

Το γεγονός αυτό κάνει πολλούς Ευρωπαίους θεωρητικούς να ταυτίζουν την Ελληνική Φιλοσοφία με ολόκληρη τη Φιλοσοφία. Αυτό δεν είναι υπερβολή, γιατί όλες οι αρχές και όλες οι έννοιες του ευρωπαϊκού πολιτισμού είναι ελληνικές. Δίκαια λοιπόν λένε, ότι όποιος αρχίζει να φιλοσοφεί, αρχίζει να σκέφτεται ελληνικά. Οι ρίζες όλων των προβλημάτων είναι χωμένες βαθιά στο ελληνικό έδαφος.

Έτσι η μελέτη της ελληνικής φιλοσοφίας είναι η μελέτη της καταγωγής και των άρχων του ευρωπαϊκού πολιτισμού, που μέσα του «κινούμεθα και εσμέν». Δηλ. είναι μελέτη της ιστορίας του πολιτισμού μας και ταυτόχρονα μελέτη του είναι μας.

Οι περίοδοι και τα συστήματα της Ελληνικής Φιλοσοφίας

Το σώμα της αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας ακουμπά πάνω στο σώμα της αρχαίας ελληνικής ζωής και της αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας. Η διάρθρωση του μέσα στον ελληνικό ιστορικό χώρο και χρόνο μας δίνει το ακόλουθο σχήμα:

Πρώτη περίοδος :

Η Προσωκρατική Φιλοσοφία.

A. Οι Υλοζωιστές:

Η σχολή της Μιλήτου. Η αναζήτηση της πρώτης αρχής του κόσμου. 1. Ο Θαλής: Το νερό. 2. Ο Αναξίμανδρος: Το άπειρο. 3. Ο Αναξίμανδρος: Ο αέρας. —

B. Οι Πυθαγόρειοι: Μυστικισμός και Επιστήμη. Η ερμηνεία του κόσμου με σχέσεις μαθηματικές. 1. Ο Πυθαγόρας. 2. Ο Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης. 3. Ο Φιλόλαος. 4. Ο Αρχύτας. 5. Ο Ικέτας. 6. Ο Έκφαντος. 7. Η επιβίωση του Πυθαγορισμού. —

Γ. Οι Ελεάτες: Η αφθαρσία του όντος. 1. Ο Ξενοφάνης. 2. Ο Παρμενίδης. 3. Ο Ζήνων. 4. Ο Μέλισσος.—

Δ. Ο Ηράκλειτος: Ο κόσμος γίνεται ολόένα.—

Ε. Ο Εμπεδοκλής: Η φωτιά, ο αέρας, το νερό, το χώμα. Η αγάπη και το μίσος.—

ΣΤ. Ο Αναξαγόρας: Ο νους.—

Ζ. Η Ατομική θεωρία. 1. Ο Λεύκιππος και ο Δημόκριτος.—

Η. Η Σοφιστική: Ο άνθρωπος. Οι ειδικές έποσθήμες. 1. Ο Πρωταγόρας: Ο Υποκειμενισμός. 2. Ο Γοργίας: Ο Μηδενισμός. 3. Ο Αντιφών: Η τέχνη της αλυπτίας. 4. Ο Ιππίας: Ο Εγκυκλοπαιδισμός.

Δεύτερη περίοδος:

Η Αττική Φιλοσοφία —

A. Ο Σωκράτης: Το απόλυτο. 1. Η γνώση σε βάση αντικειμενική. 2. Η ρίζα του καλού. —

B. Οι Σωκρατικές σχολές: Οι ποικίλες ερμηνείες του Σωκρατικού προβλήματος. 1. Η Μεγαρική σχολή. 2. Η Ήλιο - Ερετρική σχολή. 3. Η Σχολή των Κυνικών: Η άρνηση του πολιτισμού, α) Ο Αντισθένης: Η ονοματοκρατορία και η ενεργητική αρετή, β) Ο Διογένης ο «Σκύλος». Αυτάρκεια με την αποδέσμευση από τις ανάγκες και από την κοινωνία. γ) Η επιβίωση του Κυνισμού. 4. Η Κυρηναϊκή σχολή: Η ηδονή. —

Γ. Ο Πλάτων: Το Κράτος των ιδεών. 1. Οι ιδέες. 2. Η Ψυχή. 3. Η Πράξη. 4. Τό Κράτος. 5. Η Φύση. 6. Η θρησκεία. —

Δ. Η Ακαδημία. 1. Η αρχαία Ακαδημία. 2. Η μεσαία Ακαδημία. 3. Η νέα Ακαδημία. —

Ε. Ο Αριστοτέλης: Η έννοια της ιστορικής συνέχειας του πνεύματος 1. Η Γνώση. 2. Η Ουσία. 3. Η Φύση 4. Ο Άνθρωπος. 5. Η Ψυχή. 6. Η Πράξη. 7. Το Κράτος. 8. Η Τέχνη. —

ΣΤ. Ο Περίπατος: Η ιστορία των επιστημών. 1. Οι πιο παλιοί Περιπατητικοί. 2. Οι πιο νέοι Περιπατητικοί.

Τρίτη περίοδος: Η Φιλοσοφία των ελληνοιστικών και των ρωμαϊκών χρόνων.

A. Η Στωική Φιλοσοφία: Θεός και Φύση. 1. Οι πιο παλιοί Στωικοί, α) Ο Ζήνων, β) Ο Κλεάνθης: Εν αυτώ ζώμεν και κινούμεθα και εσμέν. γ) Ο Χρύσιππος: Οι περιοδικές εκπυρώσεις και ανανεώσεις του κόσμου. 2. Οι μεσαίοι Στωικοί, α) Ο Παναίτιος: η έννοια της ανθρωπότητας. β) Ο Ποσειδώνιος: Η κοσμική ελξη. 3. Οι πιο νέοι Στωικοί α) Ο Σενέκας, β) Ο Επίκτητος, γ) Ο Μάρκος Αυρήλιος.—

B. Η φιλοσοφία των Επικουρείων: Το ιδανικό της μόνιμης ευδιαθεσίας. 1. Ο Επίκουρος. 2. Η Γνώση. 3. Η Φύση. 4. Η Πράξη. 5. Η σχολή του Επικούρου. —

Γ. Ο Σκεπτικισμός: Η γνώση είναι αδύνατη. 1. Ο Πύρρων. 2. Ο Αρκεσίλαος. 3. Ο Καρνεάδης: Ο πολέμιος του Δογματισμού —

Δ. Ο Εκλεκτικισμός. —

E. Η Ιουδαίο - Ελληνική Φιλοσοφία: Ο Φίλων. —

ΣΤ. Ο Νεοπλατωνισμός: Πλατωνική φιλοσοφία χωρίς «πολιτικόν ζών». 1. Ο κύκλος του Αμμωνίου Σακκά. 2. Ο Πλωτίνος: Οι τρεις αρχικές υποστάσεις. 3. Η σχολή της Συρίας: Ιάμβλιχος. 4. Η σχολή της Περγάμου. 5. Η σχολή της Αθήνας. 6. Η σχολή της Αλεξάνδρειας. 7. Ο Νεοπλατωνισμός στη Δύση.

Εδώ είμαστε υποχρεωμένοι να σημειώσουμε ότι η κάθε περίοδος και το κάθε σύστημα της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας δεν είναι χωρισμένο από τα άλλα με τον τρόπο που χωρίζονται τα στεγανά διαμερίσματα ενός ορισμένου στατικού χώρου. Εδώ το ένα σύστημα η η μια περίοδος εισχωρεί ως ένα σημείο στο άλλο σύστημα η περίοδο, τα ρεύματα αλληλοεπηρεάζονται, αλληλοσυμπληρώνονται η αντιμάχονται το ένα τ' άλλο και πορεύονται παράλληλα ή τα συστήματα της μιας περιόδου συνεχίζουν τη ζωή τους, αυτούσια η τροποποιημένα, δίπλα στα συστήματα της επομένης περιόδου κ.λπ. Γι' αυτό το λόγο είναι πιο σωστό να φαντασθούμε τη σχέση των μερών της ελληνικής φιλοσοφίας περίπου σαν την άμεση σχέση και αλληλοεξάρτητη των οργανικών μελών ενός ζωντανού σώματος. Έτσι το σχήμα που δώσαμε, εξυπηρετεί ένα πιο απλό σκοπό: να δούμε σε αδρές γραμμές ποια ρεύματα χαρακτηρίζουν την κάθε περίοδο και ποια προβλήματα τοποθετεί στο κέντρο του ενδιαφέροντος το κάθε σύστημα.

Πηγές πληροφοριών για την Ελληνική Φιλοσοφία

Πηγές της γνωριμίας μας με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία είναι πρώτα τα κείμενα των φιλοσόφων και ύστερα οι βιογραφίες, οι ιστορικές εκθέσεις και τα

υπομνήματα διαφόρων μεταγενεστέρων συγγραφέων πάνω στους φιλοσόφους.

Οι γνώσεις μας όμως είναι περιορισμένες, γιατί δεν σώθηκαν όλα τα έργα των Ελλήνων φιλοσόφων. Έχουμε τα έργα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη (τα περισσότερα), του Πλούταρχου, του Φίλωνα και των νεοπλατωνικών Πλωτίνου, Πορφυρίου, Ιαμβλίχου και Πρόκλου. Τα κείμενα των Προσωκρατικών, των Σωκρατικών, των Ακαδημαϊκών, των Περιπατητικών, των Στωικών, των Επικουρείων, των Σκεπτικιστών και των Εκλεκτικών έχουν χαθή σχεδόν στο σύνολο τους. Άλλα και αν ήταν δυνατό να είχαμε στα χέρια μας σήμερα τα κείμενα όλων αυτών των συστημάτων, πάλι η γνώση μας πάνω στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία δεν θα ήταν ολοκληρωμένη.

Η σκέψη μας αυτή βασίζεται σε δυο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι υπάρχει ένα πλήθος σπουδαίων φιλοσόφων, όπως ο Θαλής, ο Πυθαγόρας, ο Σωκράτης, ο Πυρρών, ο Αρκεσίλαος, ο Καρνεάδης, ο Επίκτητος και ο Αμμώνιος Σακκάς, που δεν έγραψαν τίποτε. Ο δεύτερος λόγος, που έχει άμεση σχέση με τον πρώτο, είναι ότι οι αρχαίοι φιλόσοφοι δεν εξαντλούσαν τη φιλοσοφική τους δραστηριότητα και ακτινοβολία με το γράψιμο, αλλά έδιναν πρώτη θέση στον προφορικό λόγο και στην προσωπική επικοινωνία ανάμεσα στον δάσκαλο και στον μαθητή.

Τι κάνουμε λοιπόν μπροστά σ' αυτά τα τεράστια χάσματα; Καταφεύγαμε σε ένα δεύτερο κύκλο πηγών. Για εκείνους που δεν έγραψαν προσπαθούμε να σχηματίσουμε μια εικόνα από τα κείμενα των μαθητών τους. Για εκείνους που τα έργα τους χάθηκαν ανατρέχαμε στις μαρτυρίες κατοπινών συγγραφέων. Τέλος και γι' αυτούς και για όλους τους φιλοσόφους γενικά μας δίνουν χρήσιμα στοιχεία οι βιογραφίες, οι ιστορικές εκθέσεις, τα ανθολόγια και τα υπομνήματα κατοπινών συγγραφέων πάνω στους φιλοσόφους.

Οι δοξογραφίες, δηλ. εκθέσεις πάνω στις γνώμες διαφόρων φιλοσόφων, είναι ένα ιστοριογραφικό είδος που το εγκαινίασε πρώτος ο Αριστοτέλης. Αυτό το βλέπομε στο πρώτο βιβλίο του έργου του «*Μετά τα Φυσικά*». Ο μαθητής του Αριστοτέλη Θεόφραστος, ακολουθώντας το υπόδειγμα του δασκάλου του, έγραψε ένα έργο με τον τίτλο «*Φυσικών Δόξαι*». Σ' αυτό παρουσίασε τις γνώμες όλων των φιλοσόφων από τον Θαλή ως τον Πλάτωνα. Από τα 18 βιβλία του έργου σώθηκε μόνον ένα μέρος, γνωστό με τον τίτλο «*Περί αισθήσεων*». Το σύνολο του έργου στάθηκε το πρότυπο για τη «*Συναγωγή των αρεσκόντων*» του Αετίου (1ος αι. μ.Χ.), για το «*Περί των αρεσκόντων φιλοσόφους φυσικών δογμάτων*» του Ψευδο - Πλουτάρχου (2ος αι. μ.Χ.) και για την επιτομή του πρώτου βιβλίου των «*Εκλογών*» του Στοβαίου (5ος αι. μ.Χ.). Το δοξογραφικό αυτό υλικό το έχει συγκεντρώσει ο H. Diels σε μια μνημειώδη έκδοση με τον τίτλο *Doxographi Graeci*.

Από τις βιογραφίες το σπουδαιότερο έργο που έχουμε στα χέρια μας είναι το έργο του Διογένη του Λαέρτιου «Βίοι και γνώμαι των εν φιλοσοφία ευδοκιμησάντων και των εκάστη αιρέσει αρεσκόντων εν επιτόμω συναγωγή». Αποτελείται από 10 βιβλία, γράφτηκε στον 3ο αι. μ.Χ. και βρίσκεται στο τέλος μιας σειράς από ανάλογα εγχειρίδια ιστορίας της φιλοσοφίας, που δεν έφθασαν ως εμάς. Έχουμε ακόμη ορισμένες βιογραφίες γραμμένες από τον Λουκιανό, τον Φιλόστρατο, τον Πορφύριο και τον Ιάμβλιχο και ένα μέρος του έργου «Σύνταξις των φιλοσόφων» του Φιλοδήμου (1ος αι. π.Χ.).

Ανθολογημένο υλικό από την αρχαία φιλοσοφία συναντούμε σε έργα όπως οι «Noctes Atticae» του Gellius (γύρω στα 150 μ.Χ.), οι «Δειπνοσοφισταί» του Αθηναίου (γύρω στα 200 μ.Χ.), η «Ποικίλη ιστορία» του Αιλιανού (2ος αι. μ.Χ.), οι «Εκλογαί» του Στοβαίου (5ος αι. μ.Χ.) και στα έργα του Κικέρωνα, του Πλουτάρχου, του Γαληνού, του Σέξτου Εμπειρικού, του Κλήμη του Αλεξανδρέως, του Ιππολύτου Ρώμης και άλλων Πατέρων της Εκκλησίας.

Τέλος πολύτιμα για τη γνωριμία μας με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία είναι τα Υπομνήματα και τα Σχόλια πάνω σε έργα Ελλήνων φιλοσόφων, γραμμένα από τον Αλέξανδρο τον Αφροδισιέα, το Σιμπλίκιο, το Θεμίστιο, το Φιλόπονο, τον Πρόκλο, τον Αλβίνο, τον Ολυμπιόδωρο κ.α.

Σε ποιον ιστορικό χώρο και χρόνο γεννήθηκε η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία;

Η ελληνική φιλοσοφία γεννήθηκε μέσα στην κοινωνία του 7ου και του 6ου π.Χ. αι., όπου το άτομο είχε ξεπεράσει τη νηπιακή ψυχολογία της ομηρικής εποχής, είχε αναπτυχθεί πνευματικά και είχε ωριμάσει σε προσωπικότητα.

Το ωρίμασμα αυτό του ατόμου, που δημιούργησε τα νέα κοινωνικά σχήματα και τις νέες πνευματικές κατευθύνσεις, εκδηλώθηκε πρώτα κάτω από τον θαυμάσιο ουρανό της Μικρασιατικής παραλίας και των νησιών του Αιγαίου, όπου στεριά και θάλασσα αμιλλώνται ποια πρώτη θα δώσει πιο πλούσια δώρα στον άνθρωπο.

Εδώ οι «ευκίνητοι» Έλληνες ανέπτυξαν ποικίλη δραστηριότητα ίδρυσαν ένα σωρό αποικίες σε όλες τις γωνιές της Μεσογείου, επιδόθηκαν για καλά στα ταξίδια και στο εμπόριο, έκαναν πλούτη, σχημάτισαν έτσι μια νέα, ισχυρή, μεσαία αστική τάξη και με αυτή κατάργησαν μέσα στις πόλεις τους τις βασιλείες και τις αριστοκρατίες και θεμελίωσαν τις δημοκρατίες.

Μέσα σ' αυτές το φεουδαρχικό σύστημα παραχώρησε τη θέση του στο Κράτος του Δικαίου. Το Δίκαιο έγινε ο νέος διανθρώπινος δεσμός. Η νέα έννοια του Κράτους αφήνε στον πολίτη πιο πλατιά περιθώρια ελευθερίας και πολλές δυνατότητες για ολοένα πιο άμεση συμμετοχή στη δημόσια ζωή.

Ακόμη και η θρησκεία την εποχή αυτή μπαίνει σε κάποιο κριτικό στάδιο. Τη δυναμωμένη συναισθηματική ζωή του Έλληνα δεν την ικανοποιούν πια οι παλιές λαϊκές ιεροτελεστίες και γίνεται αισθητή η ανάγκη για μια προσωπική επικοινωνία του καθένα με τον θεό του. Την απομάκρυνση του ελληνικού πνεύματος από το ν μυθικό παραστατικό κόσμο και τη στροφή του στο εγώ, στο εδώ και στο τώρα την παρακολουθούμε κυρίως από τα κείμενα των

λυρικών ποιητών, που εκφράζουν μια βαθμίδα πνευματικής ζωής, μεταγενέστερη από την επική ποίηση και προγενέστερη από τη Προσωκρατική Φιλοσοφία.

Στη Λυρική ποίηση ακριβώς βλέπουμε τα πρώτα προσωπικά και βασανιστικά ερωτήματα, που αναφέρονται στα βασικά προβλήματα: στα προβλήματα Κόσμος, θεός, Άνθρωπος, Ψυχή, Ζωή, Πράξη, Γνώση, αυτά δηλ. που γέννησαν τη φιλοσοφία.

Από τη μυθοπλασία στη λογική: Από του Μύθου εις τον Λόγον

Τι θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως πνευματικό υπέδαφος της ελληνικής φιλοσοφίας; Στον ελληνικό χώρο στους αιώνες που προηγήθηκαν από τη γέννηση της φιλοσοφίας επικρατούσαν ορισμένες μυθικές κοσμοθεωρίες. Τέτοιες θα είχαν οι ντόπιοι πληθυσμοί, που κατοικούσαν τον χώρο πριν από τα ελληνικά φύλα, θα έφεραν και άλλες με την κάθοδό τους τα τελευταία, και θα δέχθηκαν και τις αντίστοιχες των διαφόρων λαών της Ανατολής, και κυρίως της Αιγύπτου, της Φοινίκης, της Βαβυλωνίας, της Περσίας και της Ινδίας. Απηχήσεις από τέτοιες μυθικές κοσμοερμηνείες συναντάμε στον Όμηρο, στον Ησίοδο, στον Φερεκύδη και στα κείμενα της ορφικής θεολογίας.

Στον Όμηρο ο Ωκεανός και η Τιθύς, δηλ. το θαλασσινό και το στεριανό στοιχείο προσωποποιημένα, γέννησαν τους θεούς και όλα τα πράγματα του κόσμου. Στον Ησίοδο από το Χάος, δηλ. τον κενό χώρο, έγινε η Γη και ο Έρωτας, δηλ. η ύλη και η κινητήρια δύναμη, που γεννάει όλα τα πλάσματα του κόσμου. Στον Φερεκύδη υπάρχουν 3 αιώνια όντα: ο Ζάς, ο Χρόνος και η Χθονίη, δηλ. το πνεύμα, ο χρόνος και η ύλη. Ο Ζάς νυμφεύεται τη Χθονίη και της χαρίζει ένα μεγάλο και πολύχρωμο πέπλο, που πάνω του είναι κεντημένη η Γη και ο Ωκεανός. Αυτός ο πέπλος είναι η δημιουργία. Στις ορφικές δοξασίες αρχή του κόσμου είναι το Χάος και η Νύχτα. Η Νύχτα γεννάει ένα αυγό και από αυτό βγαίνει ο Έρωτας, η έλξη όλων των όντων. Στην ορφική θεολογία διαβλέπαμε ακόμη την προσπάθεια να ξεπερασθή η πολυθεΐα και να κερδηθή η ιδέα της ενότητας του κόσμου, αλλά η προσπάθεια αυτή δεν προχωρεί πάρα πολύ.

Στη λυρική ποίηση εκφράζεται μια πολύ προσωπική ερμηνεία πάνω στα βασικά προβλήματα του κόσμου, του θεού, της ζωής και του ανθρώπου, και σημειώνεται η πρώτη απόσταση από την περιοχή του μύθου. Αυτό το πετυχαίνει η λυρική ποίηση, γιατί συστατικό της στοιχείο δεν έχει το «ήταν κάποτε» αλλά το εγώ, το εδώ και το τώρα. Η προσωπική αναμέτρηση με τη ζωή κάνει δυνατή μια γνώση προχωρημένης βαθμίδας, πιο ψηλή από εκείνη που επιτρέπει ο χώρος της φαντασίας. Συγγενικό με μια τέτοια γνώση είναι και το πλούσιο γνωμολογικό υλικό, που αποδίδεται στους Εφτά σκοφούς και σε δημιουργούς όπως ο Σόλων, ο Θέογνις, ο Φωκυλίδης κ.α. Πρόκειται για ένα εκλεκτό απόσταγμα πρακτικής ζωής και δοκιμασμένης φυλής.

Οι μύθοι και το γνωμολογικό υλικό αποτελούν φυσικά ένα υπόστρωμα πνευματικότητας. Αλλά τέτοιο υπόστρωμα είχαν όλοι οι λαοί του αρχαίου κόσμου. Γιατί δεν έκαναν και εκείνοι φιλοσοφία, δηλ. αντικειμενική γνώση, επιστήμη; Ο Ισχυρισμός ότι τα σπέρματα του ελληνικού στοχασμού ήλθαν

από την Ανατολή καταποντίζεται, μια και είναι διαπιστωμένο ότι η Ανατολή δεν έδωσε στην ανθρωπότητα παρά μόνο μύθους.

Αλλά η μυθοκρατική νοοτροπία μπροστά στο αντίκρουσμα των φαινομένων μπορεί να επενεργήσει μόνο αναχαιτιστικά στη πορεία μιας λογικής ερμηνείας, όχι να γίνη γενεσιουργός αιτία του λόγου. Ο λόγος, δηλ. η αντικειμενική γνώση, η επιστήμη, είναι δημιούργημα αποκλειστικά ελληνικό. Η δημιουργία αυτή πρέπει να εξηγηθή μέσα στα όρια της ιδιοσυκρασίας του Έλληνα.

Τι είναι αυτό που χαρακτήριζε από την αρχή το ελληνικό πνεύμα; Αυτό που χαρακτήριζε πάντα και την ελληνική φύση; **Η σαφήνεια των γραμμών, η πλαστικότητα των σχημάτων, η διαφάνεια, η καθαρότητα και η εποπτικότητα του χώρου. Αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ελληνικού πνεύματος που έδωσαν τη δύναμη να πλαστουργήση από τις νεφελογεννημένες μυθικές μορφές τις πλαστικές έννοιες και από τις προσωποποιημένες φυσικές δυνάμεις τους τετράγωνους νόμους του πνευματικού χώρου.**